

شیخ الرئيس
ابوعلى سينا
برهان شفا

ترجمه و تفسير:
مهدي قوام صفری

ویراستار علمی: هادی وکیلی

www.ketab.ir

شیخ‌الرئیس
ابوعلی سینا
برهان شفا

ترجمه و تفسیر: مهدی قوام صفری
ویراستار علمی: هادی وکیلی
پانصد و سی و پنج انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
طراح جلد: سید ایمان نوری نجفی
جیب سوئیچ: ۳۰۰ - شماره گان: ۱۰۰ - نسخه
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۴۱-۵
جیب و صحافی: آرنوی وینا

سرشناسه: قوام صفری، مهدی، ۱۳۳۹ - توشیح
عنوان قراردادی: شفا، تفسیر.
عنوان و نام پدیدآور: ترجمه و تفسیر برهان شفا/ مهدی قوام صفری؛ ویراستار علمی: هادی وکیلی.
مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری: ۸۰۸ ص. شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۴۱-۵

وضعیت فهرست نویسی: فیا.
یادداشت: کتاب حاضر ترجمه و تفسیر قسمت برهان از کتاب "شفا" تألیف ابن سینا است.
موضوع: ابن سینا، حسین بن عبدالله ۳۷۰ - ۴۲۸ ق. شفاء - نقد و تفسیر.
موضوع: برهان. موضوع: منطق - متون قدیمی تا قرن ۱۴.
شناسه افزوده: ابن سینا، حسین بن عبدالله ۳۷۰ - ۴۲۸ ق. شفاء، شرح.
شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۱ ف۹/ق۴۹۶ BBR
رده‌بندی دیویی: ۱/۱۸۹
شماره کتابشناسی ملی: ۲۷۷۸۸۴۴

این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است.

تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶
تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۴ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

فروشگاه کتاب اندیشه، تهران، خیابان انقلاب، روبروی
درب اصلی دانشگاه تهران، پلاک ۱۲۴۸، تلفن: ۶۶۱۷۵۶۷۰

همه حقوق محفوظ است

فهرست

پیشگفتار.....	۱۳
مقدمه.....	۱۷
البرهان من کتاب الشفاء.....	۲۷
المقالة الأولى اثنا عشر فصلا.....	۲۹
الفصل الأول: فی الدلالة علي الغرض فی هذا الفن.....	۳۱
در دلالت بر هدف از این فن.....	۳۲
الفصل الثاني: فی مرتبة كتاب البرهان.....	۳۷
رتبه كتاب برهان.....	۳۷
الفصل الثالث: فی ان كل تعليم و تعلم ذهنی فیعلم قد سبق.....	۴۳
در اینکه هر تعلیم و تعلم ذهنی به یک علم مسبوق است.....	۴۴
الفصل الرابع: فی تعدید مبادئ القیاسات بقول عام.....	۵۵
در شمارش مبادئ قیاسها به نحو عام.....	۵۶
الفصل الخامس: فی المطالب و ما يتصل بها و فی ذلك بیان أصناف مبادئ العلوم و أصناف الحدود الوسطی.....	۶۶
در مطالب و امور مربوط به آنها و در این فصل اصناف مبادئ علوم و اصناف حدود اوساط ذکر می شود.....	۶۷
الفصل السادس: فی کیفیة إصابة المجهولات من المعلومات.....	۷۴

- در چگونگی کسب مجهول‌ها از معلومات..... ۷۵
- الفصل السابع: فی البرهان المطلق و فی قسمیه اللذین أحدهما برهان لم و الآخر
برهان إن و یسمی دلیلاً..... ۸۵
- در مطلق برهان و در دو قسم آن: برهان «لم» و برهان «إن» که دلیل نامیده می‌شود..... ۸۶
- الفصل الثامن: فی أن العلم یقینی بكل ما له سبب من جهة سببه و مراعاة نسب
حدود البرهان من ذلك ۹۸
- در اینکه علم یقینی به آنچه دارای سبب است از جهت سبب آن، و با مراعات
نسبت‌های حدود برهان از همین جهت، حاصل می‌شود..... ۱۰۰
- الفصل التاسع: فی کیفیت تعرف ما لیس لمحموله سبب فی موضوعه و فی الاستقراء
و موجبه و التجربة و موجبهها..... ۱۱۴
- در کیفیت شناسایی آنچه محمول آن نسبت به موضوع آن، سببی ندارد، و در استقراء و
آنچه ایجاب می‌کند و در تجربه و آنچه ایجاب می‌کند..... ۱۱۵
- الفصل العاشر: فی بیان کیفیت کون الأخص علةً لإنتاج الأعم علی ما دون الأخص
و إبانة الفرق بین الأجناس و المواد و بین الصور و الفصول ۱۲۶
- در بیان چگونگی علیت یک مفهوم خاص در إنتاج حمل مفهوم عام بر مفهوم اخص،
و تبیین فرق بین اجناس و مواد، و فرق بین صور و فصول..... ۱۲۶
- الفصل الحادی عشر: فی اعتبار مقدمات البرهان من جهة تقدمها و علیتها و سایر
شرائطها..... ۱۴۰
- در اعتبار مقدمه‌های برهان از جهت تقدم و علیت و سایر شرایط آن..... ۱۴۰
- الفصل الثاني عشر: فی مبدأ البرهان ۱۴۸
- در مبدأ برهان..... ۱۴۸

المقالة الثانية من الفن الخامس..... ۱۶۳

- الفصل الأول: فی معرفة مبادئ البرهان و کلیتها و ضرورتها..... ۱۶۵
- در شناخت مبادئ برهان و کلیت و ضرورت آن..... ۱۶۵
- الفصل الثاني: فی المحمولات الذاتية التي تشترط فی البرهان..... ۱۸۲
- در محمول‌های ذاتی که در برهان شرط می‌شوند..... ۱۸۲

الفصل الثالث: فی کون المقدمات البرهانية کلیة و فی معنی الأولى و تتمیم القول	
فی الذاتى.....	۲۰۵
در کلی بودن مقدمه‌های برهان و معنی «اولی» و اتمام سخن درباره «ذاتی».....	۲۰۶
الفصل الرابع.....	۲۲۲
در اینکه چگونه گاهی کلی بودن مقدمه برهان مورد اشتباه واقع می‌شود.....	۲۲۳
الفصل الخامس: فی تحقیق ضروریة مقدمات البراهین و مناسباتها.....	۲۳۴
تحقیق در ضروری بودن مقدمه‌های برهان‌ها و مناسبت‌های میان آنها.....	۲۳۴
الفصل السادس: فی موضوعات العلوم و مبادئها و مسائلها و اقتران مبادئها و	
مسائلها فی حدودها المحمولة.....	۲۴۴
در موضوعها، مبادی و مسائل علوم و اقتران این مبادی و مسائل در تعاریف.....	۲۴۴
الفصل السابع: فی اختلاف العلوم و اشتراكها بقول مفصل.....	۲۵۸
گفتاری مفصل در اختلاف و اشتراک علوم.....	۲۵۸
الفصل الثامن: فی نقل البرهان من علم إلى علم و تناوله للجزئیات تحت کلیاتو	
كذلك تناول الحد.....	۲۷۳
در انتقال برهان از علمی به علمی و شمول آن در مورد جزئیات موجود در تحت	
کلیات و همچنین در مورد حد.....	۲۷۳
الفصل التاسع: فی تحقیق مناسبة المقدمات البرهانية و الجدلية لمطالبها و کیف	
يكون اختلاف العلمین فی إعطاء اللّم و الإن.....	۲۸۴
تحقیق در مناسبت مقدمه‌های برهانی و جدلی با مطالب آنها، و چگونگی اختلاف دو	
علم در اعطای لم و ان.....	۲۸۴
الفصل العاشر.....	۳۰۴
[درباره مبادی و انواع آن].....	۳۰۴

المقالة الثالثة من الفن الخامس..... ۳۱۷

الفصل الأول: فی المبادئ و المسائل المناسبة و غير المناسبة و کیف تقع فی العلوم.....	۳۱۹
در مبادی و مسائل مناسب و نامناسب و چگونگی کاربرد آنها در علوم.....	۳۱۹

- الفصل الثانی: فی اختلاف العلوم الرياضیة و غیر الرياضیة مع الجدل و فی أن الرياضیة بعيدة عن الغلط و غیرها غیر بعيدة منه و بیان ما ذکر فی التحلیل و التركيب ۳۳۲
- در بیان اختلاف علوم ریاضی و غیرریاضی با جدل، و در بیان اینکه علوم ریاضی از خطا مصون است و علوم غیرریاضی از خطا مصون نیست و در بیان آنچه درباره تحلیل و ترکیب گفته‌اند..... ۳۳۲
- الفصل الثالث: فی استئناف القول علی برهان لم و إن و مشارکتها و مابینتھما فی الحدود و اختلافھما فی علم و فی علمین ۳۴۳
- گفتار دوباره درباره برهان لم و برهان ان، و مشارکت و مابینت آنها در حدود و اختلاف آنها در یک علم و در دو علم..... ۳۴۴
- الفصل الرابع: فی فضیلة بعض الأشکال علی بعض و فی أن قیاس الغلط کیف یقع فی الأشکال ۳۶۰
- در برتری اشکال نسبت به یکدیگر، و در اینکه چگونه قیاس غلط در اشکال پدید می‌آید..... ۳۶۱
- الفصل الخامس: فی ذکر کیفیة انتفاع النفس بالحس فی المعقولات و ذکر المفردات من المعانی و کیف تکتسب؛ و فی التركيب الأول منها و کیف ینتھی إلیه تحلیل القیاسات ۳۸۲
- در چگونگی بهره‌گیری نفس از حس در معقولات، و ذکر تصورهای بسیط و کیفیت اکتساب آنها؛ و در ترکیب اول آنها و اینکه چگونه تحلیل قیاس‌ها به آنها منتهی می‌شود..... ۳۸۲
- الفصل السادس: فی حکایة ما قیل فی التعليم الأول من تناهی أجزاء القیاسات و أوساط الموجب و السالب ۳۹۸
- در حکایت آنچه در تعلیم اول درباره تناهی اجزای قیاس‌ها و حدود اوساط موجب و سالبه گفته شده است..... ۳۹۸
- الفصل السابع: فی أن البرهان الکلی و الموجب و المستقیم کل أفضل من مقابله ۴۱۸
- در اینکه برهان‌های کلی، موجب و مستقیم از برهان مقابل خود، افضل‌اند..... ۴۱۸
- الفصل الثامن: فی معاودة ذکر اختلاف العلوم و اتفاقها فی المبادئ و الموضوعات ۴۳۷
- در ذکر دوباره اختلاف و اتفاق علوم در مبادی و موضوع‌ها..... ۴۳۷

الفصل التاسع: فى حال العلم و الظن و تشاركهما و تباينهما و فى تفهيم الذهن و
 الفهم و الحدس و الذكاء و الصناعة و الحكمة..... ۴۵۴
 درباره علم و ظن و اشتراك و تباين آنها و درباره تفهيم ذهن، فهم، حدس، ذكاء،
 صناعت و حكمت..... ۴۵۴

المقالة الرابعة من الفن الخامس..... ۴۶۵

الفصل الأول..... ۴۶۷

الفصل الثانى: فى أن الحد لا يكتسب ببرهان و لا قسمة..... ۴۸۶

در اينكه حد با برهان و تقسيم كسب نمى شود..... ۴۸۶

الفصل الثالث: فى أن الحد لا يقتنص أيضا بالقسمة و الاستقراء و تأكيد القول فى

هذه الاقوال و فى مناسبة بعض البراهين مع الحدود و تنبيه بعض البراهين

علي الحدود..... ۵۰۵

در اينكه حد از راه تقسيم و استقراء غير به دست نمى آيد، و تأكيد سخن در اين باب؛ و

در مناسبت بعضى برهان ها با حدود و تذكر بعضى برهان ها بر حدود..... ۵۰۶

الفصل الرابع: فى مشاركة أجزاء الحد و أجزاء بعض البراهين و كيفية الحال فى

توسيط الحدود، و توسط اصناف العلل..... ۵۲۳

در مشاركت اجزای حد و اجزای بعضى برهان ها، و كيفيت حد اوسط قرار گرفتن حدود

و انواع علل..... ۵۲۴

الفصل الخامس: فى تفصيل دخول اصناف العلل فى الحدود و البراهين ليتم الوقوف

به علي مشاركة ما بين الحد و البرهان..... ۵۳۹

در تفصيل ذكر شدن اصناف علل در حدود و برهان ها تا اينكه از اين طريق بر

مشاركت بين حد و برهان، وقوف حاصل شود..... ۵۳۹

الفصل السادس: فى الإشارة إلي أن اكتساب الحد هو بطريق التركيب..... ۵۵۹

در اشاره به اينكه حد از طريق تركيب، اكتساب مى شود..... ۵۵۹

الفصل السابع: فى أن طريقة القسمة نافعة أيضا فى التحديد. و كيفية ذلك و تفصيل

طريقة التركيب و ما فيها من قلة الوقوع فى تضليل الاسم المشترك..... ۵۷۰

در اينكه روش تقسيم نيز در تحديد، سودمند است، و در كيفيت اين امر؛ و در تفصيل

روش تركيب، و اينكه خطای ناشی از اسم مشترك در آن، اندك است..... ۵۷۰

- الفصل الثامن: فی الانتفاع بقسمة الكل إلى الأجزاء و تمام الكلام فی توسيط العلل المنعكسة و غیرالمنعكسة و تحقیق الحال فيه ۵۸۲
- در سودبردن از تقسیم کل به اجزا، و اتمام سخن درباره حد اوسط قراردادن علل منعكس و غیرمنعكس، و تحقیق چگونگی آن ۵۸۳
- الفصل التاسع: فی تحقیق ما أورده المعلم الأول فی معنی توسيط العلل و محاذاة مذهب كلامه فيه مع الإيضاح ۵۹۵
- در تحقیق مطلبی که معلم اول درباره واسطه قراردادن علل آورده است، و سیر موازی با مذهب او در این مطلب همراه یا توضیح آن ۵۹۵
- الفصل العاشر: فی خاتمة الكلام فی البرهان ۶۰۴
- خاتمة سخن در برهان ۶۰۵
- تفسیر ۶۱۳
- کتابنامه ۷۹۳
۱. کتابها و مقاله‌های فارسی ۷۹۳
۲. کتابهای عربی ۷۹۴
۳. کتابهای لاتین ۷۹۵
- نمایه ۷۹۷
- نمایه موضوعی ۸۰۳

پیشگفتار

در پرتو پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و استقرار نظامی براساس ارزش‌های معنوی و احکام الهی در ایران، بار دیگر تفکر دینی به‌عنوان اندیشه‌ای امیدزا، حیات‌بخش و مترقی، در عرصه حیات انسان معاصر ظاهر شد. تجدید حیات اندیشه و جوانی و ارزش‌های معنوی، از سویی سبب بیداری و خودباوری ملت‌های مسلمان و احیای روح ستم‌ستیزی در آنان شد و از دیگر سو باعث نمایان‌تر شدن سست‌پایگی مسلک‌ها و مکاتب بشر پرداخته و نظام‌های استوار بر آنها گردید.

بایستگی تحقیق دقیق، جامع و منسجم، درباره زیرساخت‌های اندیشه دینی و نظام‌های اجتماعی مبتنی بر آن و ضرورت پرداخت علمی و روزآمد به حوادث واقعه فکری، به فراخور شرایط کنونی و درخور این رستخیز عظیم، و نیز لزوم آسیب‌شناسی در حوزه فرهنگ ملی و باورداشت‌های دینی، به‌منظور تبیین عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و زدودن پیرایه‌های موهوم و موهون از ساحت قدسی دین و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل‌کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی- پژوهشی و آموزشیِ ممحض و کارآمدی را فرض می‌نمود.

بدین‌منظور پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، که نهادی علمی و غیرانتفاعی است. پژوهشگاه در قالب پنج پژوهشکده «حکمت اسلامی»، «دین‌پژوهی»، «نظام‌های اسلامی»، «فرهنگ و مطالعات اجتماعی» و

«دانشنامه‌نگاری دینی»، در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

پژوهشکده حکمت اسلامی که مشتمل بر سه گروه علمی «فلسفه»، «معرفت‌شناسی» و «عرفان» است، برای تحقق اهداف زیر می‌کوشد:

۱. بازپژوهی و بازپیرایی حکمت، کلام و معارف اسلامی؛
۲. تبیین و ساماندهی مناسب مباحث زیرساختی اندیشه دینی؛
۳. ایجاد بستر مناسب برای تعمق و پویایی و بالندگی اندیشه دینی؛
۴. پاسخ به شبهه‌های القایی در قلمرو عقاید و کلام اسلامی؛
۵. نقد مکتب‌ها و دیدگاه‌های معارض در حوزه زیرساخت‌های اندیشه دینی.

در راستای تحقق هدف‌های فوق، هریک از گروه‌ها، پس از تهیه عنوان‌های مطالعاتی اساسی و اولویت‌گذاری و تهیه پیش‌طرح و تصویب آن در شورای علمی گروه، آن را به اعضای هیئت علمی خود و یا محققان عرصه دین‌پژوهی، واگذار نموده و با نظارت بر روند اجرای تحقیق و تأیید نهایی، برای دسترسی عموم دانش‌پژوهان حوزه دین‌پژوهی، آن را به چاپ و نشر می‌رسانند.

کتاب *برهان شفا* این‌سینا از قوانین صوری استدلال که ضامن درستی و صحت استدلال هستند بحث می‌کند؛ اما بحث از برهان بحث از صرف قوانین صوری استدلال بدون توجه به واقعیت و نحوه وجود واقعیت نیست. هیچ قانون صوری‌ای نمی‌تواند بدون اینکه با واقعیت در ارتباط باشد، کارا و کارآمد باشد. *برهان شفا* با بحث از قوانین صوری استدلال از درهم‌تنیدگی قوای ادراکی آدمی حکایت می‌کند و به مسائل گوناگون بسیاری که دارای ماهیتی معرفت‌شناختی هستند و حتی از فلسفه علم حکایت دارند، می‌پردازد. این کتاب، منبع سرشار مباحثی است که پس از گذشت قرن‌ها اکنون کاملاً تازه‌اند و دارای این قابلیت‌اند که در مسائل جدید معرفت‌شناختی مشارکتی مؤثر داشته باشند.

شیوه مترجم بر این است که پس از ترجمه دقیق آن به تفسیر فقراتی پرداخته است که خالی از ابهام نیستند یا می‌توانند دارای نقش برجسته‌ای در

مباحث معرفت‌شناختی معاصر باشند. مترجم در صدد آن بوده است که بتواند با ارائه ترجمه دقیق آن و تفسیرهای پربراری که نوشته است، دانشجویان و پژوهشگران را در مقابل متنی قرار دهد که می‌تواند پاسخگوی بسیاری از مباحث معرفت‌شناختی جدید باشد.

پژوهش حاضر براساس فرایند پژوهشی پژوهشگاه و در راستای اهداف پژوهشکده و به قلم محقق ارجمند جناب آقای دکتر مهدی قوام‌صفری در گروه معرفت‌شناسی، ترجمه و به زیور طبع آراسته شد.

در پایان از همه اعضای محترم شورای علمی گروه معرفت‌شناسی، ارزیابان گران‌قدر آقایان حجت‌الاسلام محمدعلی اردستانی و دکتر هادی وکیلی که با دقت فراوان و براساسی علمی اثر را نیز انجام دادند و به‌ویژه مؤلف گرامی که با سعه صدر دو تولید و بالندگی اثر تلاش کردند و سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که مسئولیت آماده‌سازی، انتشار و توزیع آن را بر عهده دارد، قدردانی نموده، از خداوند منان توفیق روزافزون‌شان را خواهانیم.

گروه معرفت‌شناسی

پژوهشکده حکمت اسلامی